

МІСЦЕ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В РОЗВИТКУ СФЕРИ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

У статті розкрито місце Харківської області в розвитку сфери культури України. Розглянуто сучасний стан регіональних досліджень сфери культури у нашій державі. Розкрито сутність понять «сфера культури», «заклад культури». Представлено визначення основних типів закладів культури, зокрема бібліотеки, закладу клубного типу та демонстраторів фільмів. Проаналізовано особливості розвитку сфери культури в Україні в цілому та в Харківській області зокрема за кількісними та якісними показниками.

Ключові слова: географія культури, сфера культури, заклад культури.

О.А. Яновская. МЕСТО ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ В РАЗВИТИИ СФЕРЫ КУЛЬТУРЫ УКРАИНЫ. В статье раскрыто место Харьковской области в развитии сферы культуры Украины. Рассмотрено современное состояние региональных исследований сферы культуры в нашем государстве. Раскрыта сущность понятий «сфера культуры», «учреждение культуры». Представлено определения основных типов учреждений культуры, в частности библиотеки, учреждения клубного типа и демонстраторов фильмов. Проанализированы особенности развития сферы культуры в Украине в целом и в Харьковской области в частности по количественным и качественным показателям.

Ключевые слова: география культуры, сфера культуры, учреждение культуры.

О.А. Yanovska. PLACE KHARKOV REGION IN THE DEVELOPMENT OF SPHERE OF CULTURE OF UKRAINE. In the article explores the place of Kharkov region in the development of sphere of culture of Ukraine. The current status of regional research culture to our country. The concept of «sphere of culture», «institutions of culture». Submitted main types of cultural institutions, including libraries, school clubs and demonstrators movies. The features of the development of culture in Ukraine in general and in the Kharkov region including qualitative and quantitative indicators.

Keywords: geography of culture, sphere of culture, institutions of culture.

Актуальність. Дослідженням суспільно-географічних особливостей сфери культури займається географія культури. На сьогодні серед учених соціо-економіко-географів існують різні думки щодо предметно-об'єктної області, особливостей понятійно-термінологічного апарату останньої. Різняться також і погляди на дослідження сфери культури як на державному, так і на регіональному рівнях.

На сьогоднішній день дослідженням сфери культури приділяється недостатня увага. Існують окремі дослідження з даного напрямку для деяких, в основному західних, регіонів України: Волинської, Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської та Луганської областей. Харківщина має розвинену сферу культури [2,4,5,7,14]. Місто Харків здійснює вплив на розвиток сфери культури далеко за межами області і навіть України. Проте, дослідження сфери культури даного регіону з суспільно-географічної точки зору раніше майже не проводилися, хоча при цьому бралися до уваги окремі аспекти культури, наприклад, релігія. Однак, суспільно-географічний аналіз сучасного стану сфери культури будь-якого регіону буде неповним без визначення його місця в розвитку сфери культури України.

Все зазначене вище обумовлює актуальність теми нашого дослідження, необхідність визначення місця Харківської області в розвитку сфери культури України з метою визначення в подальшому проблем і перспектив функціонування сфери культури даного регіону.

Аналіз попередніх досліджень. Особливість географії культури полягають в тому, що з одного боку ще недостатньо сформованими залишаються теоретико-методичні аспекти останньої, а з іншого – культурна складова географічної науки зародилася дуже давно. Деякі елементи культурно-географічного опису можна знайти ще в роботах Страбона (63 р. до н.е. – 23 р. н.е.). Як науковий напрям географію культури започатковано в роботах Фрідріха Ратцеля (1844-1904) [9].

Основоположником географії культури в Україні як окремого наукового напрямку в сучасному розумінні можна поправу вважати фундатора української національної географії академіка Степана Рудницького [9].

В сучасних умовах у нашій державі цей науковий напрям починає досить динамічно розвиватися. Проблемами географії культури переймаються суспільні географи, зокрема [3,8,9,13,15,16].

Регіональним дослідженням сфери культури присвячені праці молодих учених [2,4,5,7,14].

Мета дослідження – визначити місце Харківської області у розвитку сфери культури України.

Виклад основного матеріалу дослідження. *Сфера культури* – це відкрита, динамічна, складна специфічна підсистема регіональної соціогеосистеми – сукупність всіх закладів, організацій та підприємств культури різних напрямів діяльності та організаційно-правових форм, обслуговуючих установ та органів управління, які взаємопов'язано функціонують у межах певного культурного простору, здійснюють виробництво, розподіл, збереження і організацію споживання товарів і послуг культурного призначення з метою забезпечення відповідних потреб і прав населення та формування людини як всесторонньо розвиненої особистості [5].

З поняттям «сфера культури» тісно пов'язане поняття «**заклад культури**». Під останнім розуміють юридичну особу (установу, організацію, об'єднання) або структурний підрозділ юридичної особи (філію, відділення, представництво), основною діяльністю яких є діяльність у сфері культури. Діяльність у сфері культури – це творча, господарська, наукова, бібліотечна, інформаційна, освітня, культурно-дозвільна та розважальна діяльність, спрямована на створення, тиражування, розповсюдження, демонстрування (публічний показ), популяризацію, збереження і використання культурних благ та цінностей для задоволення культурних потреб громадян [1, ст. 1].

Згідно чинного Закону України «Основи законодавства про культуру» в Україні гарантується розвиток мережі різних за видами діяльності та формою власності закладів, підприємств та організацій культури: театрів, філармоній, професійних творчих колективів, кіностудій, організацій телебачення, радіомовлення, кіновідеопрокату, видавництв, редакцій, музеїв, художніх галерей (виставок), бібліотек, архівів, клубних закладів, кінотеатрів, цирків, парків культури та відпочинку, навчальних закладів і наукових установ, позашкільних закладів естетичного виховання і дозвілля дітей та юнацтва, дизайнерських, реставраційних центрів і майстерень, історико-культурних, архітектурних заповідників, заповідних територій тощо. На території кожної

адміністративно-територіальної одиниці створюється соціально необхідний комплекс закладів, підприємств і організацій культури [6].

Розглянемо діяльність основних закладів культури в Україні та Харківській області, а саме бібліотек, клубних закладів, демонстраторів фільмів, музеїв тощо.

Бібліотеки – це інформаційні, культурні, освітні заклади, що мають упорядковані фонди документів, включаючи друковані (книги й періодика), електронні видання, аудіовізуальні та інші матеріали, і надають їх у тимчасове користування фізичним та юридичним особам з метою інформації, наукових досліджень, освіти та відпочинку [10].

В Україні кількість масових та універсальних бібліотек в останні роки поступово зменшується. Так, якщо у 2007 році у нашій державі їх налічувалося 20804, то у 2010 році їх кількість зменшилася до 19487. Зменшується кількість бібліотек і в Харківській області. За зазначений вище період їх кількість скоротилася з 1338 до 858, а в Херсонській області кількість бібліотек лише з 2009 по 2010 роки скоротилася майже у два рази. Проте, така ситуація спостерігається не скрізь. У деяких регіонах України кількість бібліотек в останні роки або залишається майже незмінною, або дещо зростає (Автономна Республіка Крим, Волинська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Чернівецька області, міста Київ і Севастополь). Більшість із перелічених вище регіонів – це області західної України, де переважає сільське населення з усталенішими культурними традиціями, а коефіцієнт народжуваності близький до 0, або навіть позитивний. У східних же регіонах, де високий рівень урбанізації, а культурні традиції менш усталені спостерігається сильніший вплив глобалізації та науково-технічного прогресу. До того ж тут через складну демографічну ситуацію, міграційні процеси чисельність сільського населення постійно зменшується, що призводить відповідно до скорочення кількості закладів культури у сільській місцевості.

В останні роки зменшується і книжковий фонд масових та універсальних бібліотек як для України в цілому, так і для Харківської області зокрема

(рис. 1). Це пов'язано з тим, що фонди вітчизняних бібліотек застаріли, а надходження нової літератури незначне. Серед причин цього можна назвати недофінансування культурної галузі в Україні, а поліграфічна продукція, особливо якісна коштує досить дорого.

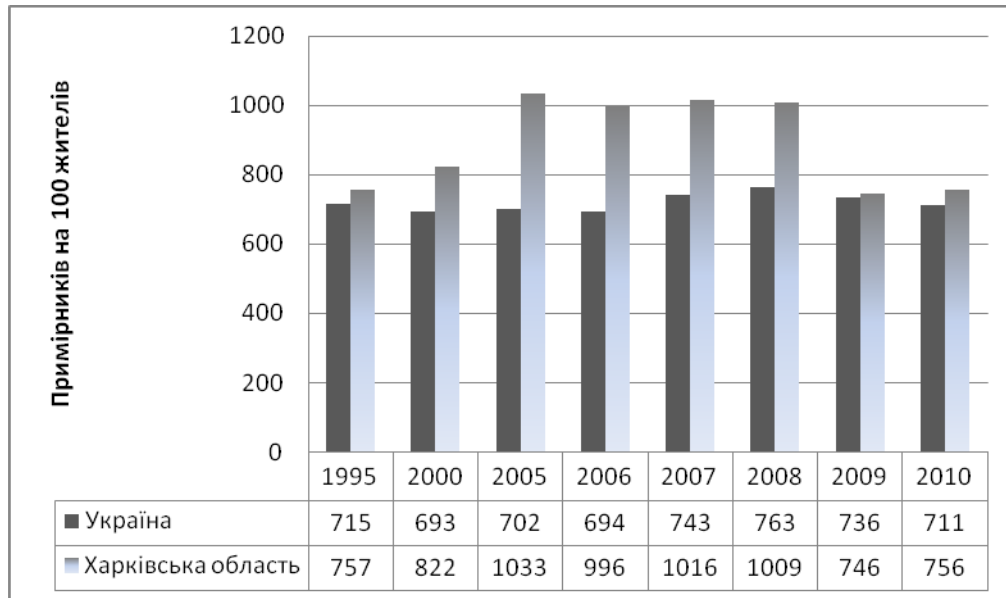

Рис. 1. Книжковий фонд масових та універсальних бібліотек в Україні та Харківській області за 1995-2010 рр. (побудовано автором за даними [10-12])

В сучасних умовах бібліотеки зазнають сильної конкуренції з боку всесвітньої мережі Інтернет, науково-технічного прогресу тощо. Все більшої популярності серед населення набувають електронні книги, які мають меншу вагу за паперові та можуть містити значно більшу кількість інформації. До того ж процедура пошуку останньої в сучасних умовах займає значно менше часу. Так, наприклад, якщо раніше для роботи в бібліотеці потрібно було витратити кілька годин, то зараз цей же об'єм інформації (або навіть і більший) можна знайти за декілька секунд натиснувши кілька клавіш на комп'ютері. Проте, не все населення має доступ до всесвітньої мережі Інтернет, а електронні книги коштують досить дорого і не всі їх можуть собі дозволити. До того ж використання електронної літератури у нашій державі часто призводить до порушення авторських прав. Все це безперечно доводить важливість бібліотек для суспільства.

Під клубними закладами розуміють культурно-просвітницькі заклади, у яких систематично проводиться масова культурно-просвітницька робота, а також організується культурний відпочинок населення, діяльність колективів художньої самодіяльності тощо. До числа клубних закладів відносяться клуби, палаци і будинки культури, будинки творчості, будинки вчителя, лікаря, агронома, вчених, туриста та інші види клубних закладів, що систематично проводять клубну роботу і обслуговують населений пункт, підприємство або завод в цілому [10].

Кількість клубних закладів в Україні з кожним роком поступово знижується. Так, у 1995 році у нашій державі їх налічувалося 22954, а у 2010 році їх кількість скоротилася до 18593. Для Харківської області дані показники становлять відповідно 934 та 710. Значно більше закладів клубного типу знаходиться у Львівській (1407), Хмельницькій (1183), Вінницькій (1151), Житомирській (1084) та Тернопільській (924) областях. Це пов'язано з тим, що більшість населення даних регіонів проживає в сільській місцевості, що обумовлює наявність тут густої мережі клубних закладів на невелику кількість місць саме у сільській місцевості. А так як населення даних областей менше, ніж наприклад Харківської, то і забезпеченість населення місцями у закладах

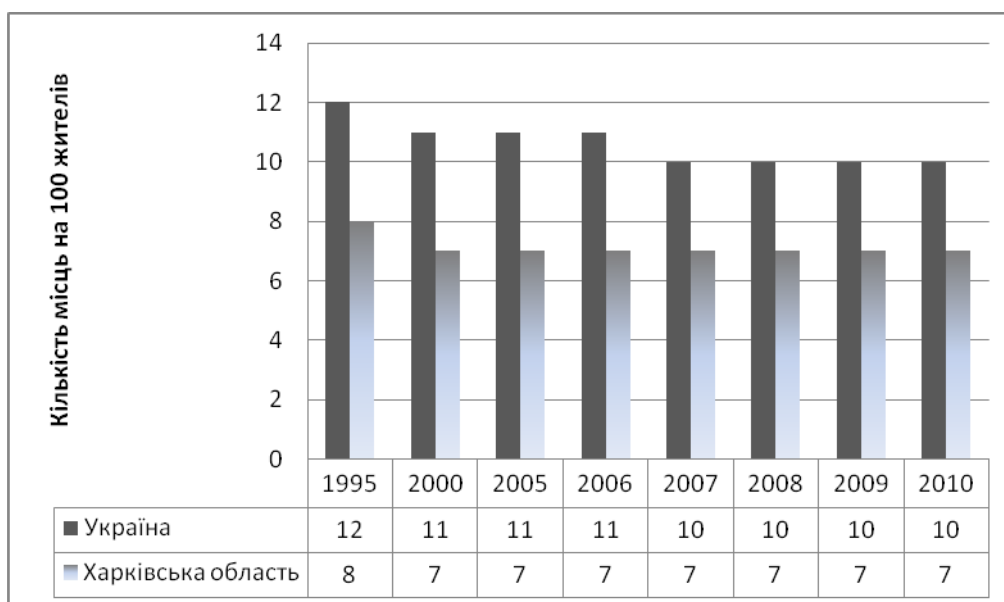

Рис. 2. Кількість місць у клубних закладах в Україні та Харківській області за 1995-2010 рр. (побудовано автором за даними [10-12])

клубного типу тут вища. Зазначене вище, являється також причиною того, що в Україні забезпеченість населення місцями у клубних закладах дещо вища, ніж у Харківській області (рис. 2).

Демонстраторами фільмів є суб'єкти кінематографії, які здійснюють демонстрування (публічний показ) фільмів (кінотеатри, міські та сільські кіноустановки, відеозали та відеоустановки) [10].

Кількість демонстраторів фільмів за період з 1995 року по 2010 рік скоротилася від 16100 до 2196. У Харківській області їх кількість за вказаний часовий інтервал скоротилася з 782 до 122. Така ситуація пов'язана з тим, що більшість із демонстраторів фільмів знаходяться у сільській місцевості і не витримують конкуренції з боку науково-технічного прогресу. Найбільша кількість демонстраторів фільмів на сьогодні спостерігається у Вінницькій (299), Хмельницькій (293), Івано-Франківській (273) областях, що пояснюється переважанням у цих регіонах сільського населення та часте розташування демонстраторів фільмів у закладах клубного типу. Кількість місць на 100 жителів у закладах для демонстрування фільмів теж постійно скорочується, що в першу чергу пов'язано зі стрімким скороченням самих демонстраторів фільмів. Для Харківської області даний показник вищий за середній по Україні в два рази (рис. 3).

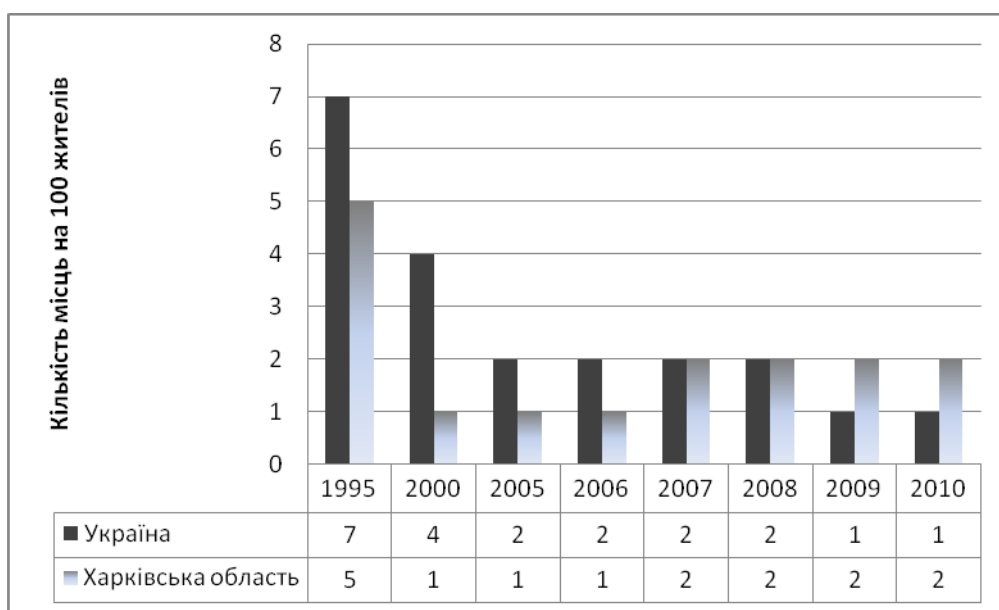

Рис. 3. Кількість місць у закладах для демонстрування фільмів в Україні та Харківській області за 1995-2010 рр. (побудовано автором за даними [10-12])

На сьогоднішній день для демонстраторів фільмів, як і для бібліотек, існує значна конкуренція з боку всесвітньої мережі Інтернет. Однак, місця показу фільмів все ж залишаються популярним місцем зустрічі, особливо для молоді в холодну пору року.

Висновки. На сьогоднішній день недостатня увага вчених соціо-економіко географів приділяється вивченню сфери культури як частини регіональних соціогеосистем. До того ж дослідження, які велися з даного напрямку в основному торкаються західних областей України (за винятком Луганської). В останні роки в Україні відбувається скорочення чисельності бібліотек, закладів клубного типу та демонстраторів фільмів, що нерозривно пов'язано з розвитком науково-технічного прогресу. В цілому в нашій державі спостерігається також тенденція до зменшення забезпеченості населення книгами, місцями у клубних закладах та місцях для демонстрування фільмів. Аналіз місця Харківської області в розвитку сфери культури України показав, що вона має в основному вищі за середні по Україні показники забезпеченості населення закладами культури різних типів (за виключенням клубних закладів).

Література

1. Закон України «Про культуру»: № 2778-VI від 14.12.2010 // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>.
2. Кисіль Н. М. Соціально-культурна сфера: територіальна організація та особливості розвитку (на матеріалах Львівської області): автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / Н. М. Кисіль. – Львів, 2002.
3. Любіцева О. Методологія географії культури / О.О. Любіцева // Україна та глобальні процеси: географічний вимір. К.; Луцьк, 2000. Т. 3. – С. 258 – 262.
4. Миронюк Н. В. Сучасний стан співпраці закладів культури Волині та Люблінського воєводства Польщі в межах євро регіону «Буг» / Н. В. Миронюк // Географія, гео екологія, геологія: опыт научных исследований.

VIII Междунар. Научн. конференция студентов, аспирантов и молодых ученых. – Киев, 2011. – С. 251–252.

5. *Моштакова Н. В. Територіальна організація сфери культури регіональної соціогеосистеми (на прикладі Луганської області): автореф. дис.... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Н. В. Моштакова – Х., 2011. – 24 с.*
6. *Основи законодавства України про культуру: Закон України від 14 лютого 1992 року № 2117-XII // Відомість Верховної Ради (ВВР). – 1992. – № 21. – ст. 294.*
7. *Остафійчук Я. В. Організаційно-економічний механізм формування культурно-освітнього комплексу (на прикладі Івано-Франківської області): автореф. дис.... на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / Остафійчук Я. В. – К., 2001. – 19 с.*
8. *Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії: Навч. посібник / Микола Данилович Пістун. – К.: Вища школа, 1996. – 231 с.*
9. *Ровенчак І. І. Географія культури: проблеми теорії, методології та методики дослідження: монографія / Іван Ілліч Ровенчак. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 240 с.*
10. *Статистичний збірник «Регіони України», 2009., Частина 1. – К., 2009 – 369 с.*
11. *Статистичний збірник «Регіони України», 2010., Частина 1. – К., 2010 – 368 с.*
12. *Статистичний збірник «Регіони України», 2011., Частина 1. – К., 2011 – 359 с.*
13. *Топчієв О. Г. Основи суспільної географії / Олександр Григорович Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.*
14. *Флінта Н. І. Культурно-освітній комплекс регіону і його територіальна організація (на матеріалах Тернопільської області) / автореф. дис. на*

здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Н. І. Флінта. – К., 2005.

15. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії / Олег Іванович Шаблій. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 444 с.
16. Шевчук Л. Т. Соціальна географія: Навчальний посібник / Любов Теодорівна Шевчук. – К.: Знання, 2007. – 349 с.